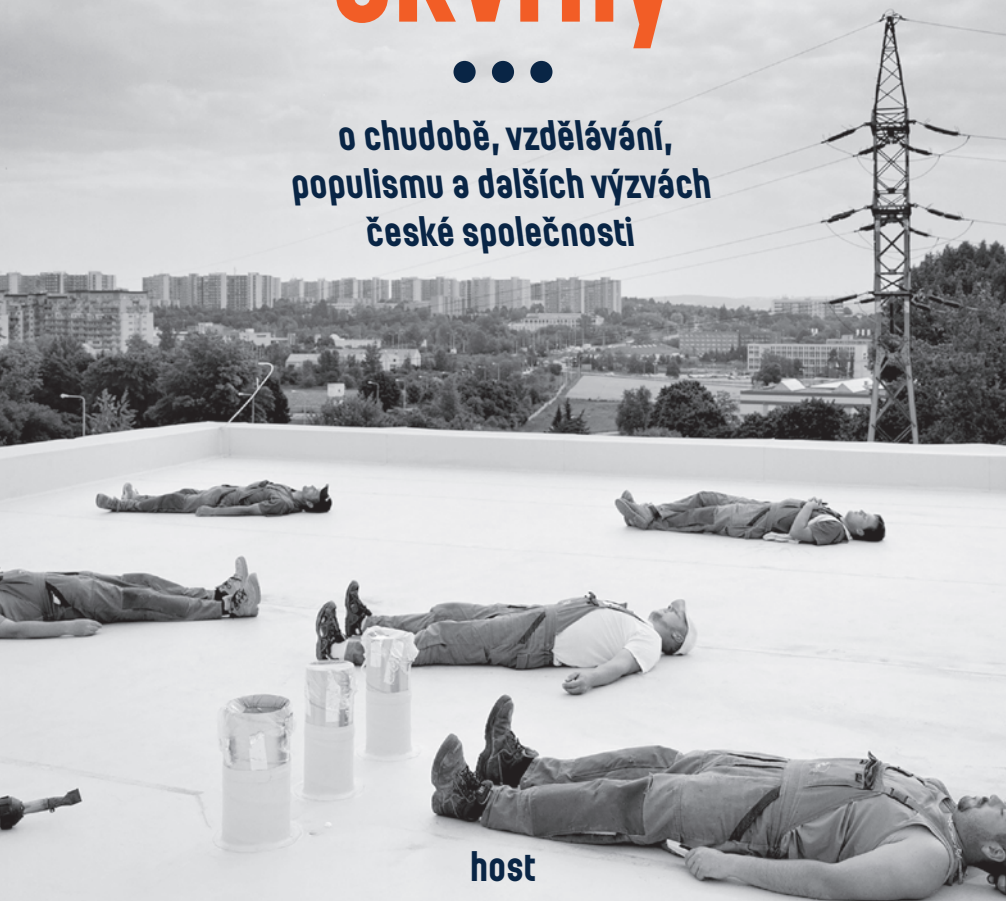

daniel prokop slepé skvrny

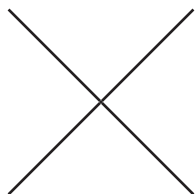
...

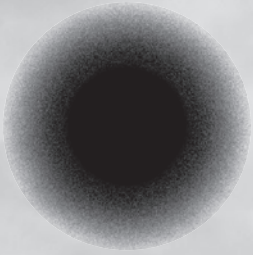
o chudobě, vzdělávání,
populismu a dalších výzvách
české společnosti

host

**daniel
prokop**

slepé skvrny

...

o chudobě, vzdělávání,
populismu a dalších výzvách
české společnosti

host
2020

© Daniel Prokop, 2019

Cover photo © Roman Franc, 2019

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2020 (elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-0230-1 (Formát PDF)

ISBN 978-80-275-0231-8 (Formát ePub)

ISBN 978-80-275-0232-5 (Formát MobiPocket)

Nová třídní struktura české společnosti

Pozice a síla člověka ve společnosti se neopírají pouze o příjem nebo majetek, na něž někdy debatu o nerovnostech redukuje. Existují lidé, kteří mají solidní příjmy, ale chybí jim společenské kontakty a kompetence zaručující uplatnění v budoucnosti. Dále lidé, kteří tyto předpoklady mají, ale pracují v málo placených profesích. Elity, které mají vše. A chudé prekarizované obyvatelstvo, které nedisponuje žádnými zdroji. Uvědomit si tyto typy nerovností je důležité pro to, abychom vysvětlili nespokojenost lidí, volbu populistů, obavy z globalizace, fragmentaci společnosti či touhu po návratu k jednoduchému světu.

S koncepcí tří typů kapitálu přišel před půl stoletím francouzský sociolog Pierre Bourdieu.¹ Kromě ekonomického kapitálu mluvil o kapitálu sociálním — jaké kontakty ve společnosti máte, jak silné a rozsáhlé jsou vaše vazby — a o kapitálu kulturním — jaké máte vzdělání a jak se orientujete a pohybujete v kultuře a společnosti.

Funkce sociálního kapitálu je každému v naší postkomunistické společnosti jasná. Díky kontaktům můžeme snáze získávat různé výhody, čelit krizím a přeměnit je v ekonomickou prosperitu. Kulturní kapitál je méně samozřejmý. Stručně řečeno za ním stojí Bourdieuův koncept, že si všichni zvnitřňujeme sociální prostředí, v němž žijeme, a toto zvnitřnění je zpětně lakmusovým papírkem toho, kam patříme. Část sociálně vyloučených přijímá jistou „kulturu chudoby“, která je vedle strukturálních faktorů další bariérou růstu. Lidé z nejvyšších tříd zase lpí na své vysoké kultuře, a když mezi ně přijdete jako fanoušek Evy a Vaška, přijmou vás hůře. Spolu s vyšším kulturním kapitálem rodiče na děti přenášejí vzdělávací aspirace. Na vysoké škole se neučíme jen profesi, kterou budeme dělat, ale posilujeme i kulturní kapitál vyšších tříd a kontakty, které budeme potřebovat.

Právě tyto tři typy kapitálu použil sociolog Mike Savage za základ své studie,² podle níž se moderní britská společnost skládá ze sedmi tříd. V novém velkém výzkumu, který jsme u příležitosti třiceti let od revoluce připravili se sociology Paulínou Tabery, Martinem Buchtíkem, Tomášem Dvořákem a Matoušem Pilnáčkem pro Český rozhlas, jsme se

pokusili popsat strukturu společnosti i v České republice. Poučili jsme se z některých nedostatků Savageovy studie a zařadili do výzkumu specifické formy kapitálu, které v době Bourdieuově i v Británii nebyly zase tak podstatné — například jazykové a ICT (digitální, počítačové) kompetence coby výrazný zdroj uplatnění v globalizujícím se a proměnlivém světě a lokální pomáhající kontakty jako specifický zdroj v postkomunistické společnosti. Na co tato nová třídní studie ukazuje?

Zaprvé, na rozdíl od Británie máme velmi úzkou společenskou elitu, sdílející extrémně vysoké podíly všech kapitálů. V Británii třída absolventů Etonu, Cambridge a Oxfordu ovládající britskou politiku, vrcholy veřejné správy a části byznysu tvoří okolo šesti procent populace. U nás by se jednalo řádově jen o tisíce lidí — o tak tenkou slupku necelého jednoho procenta populace, že ji kvantitativní výzkumy ani nezachytí.

Takzvaná analýza latentních struktur na vzorku více než čtyř tisíc respondentů, který pro Český rozhlas sbíral Median a STEM/MARK, odhalila, že v Česku existují spíše dvě poměrně rozdílné (vyšší) střední třídy. První jsme nazvali *zajištěnou střední třídou*. Je to zhruba dvacet dva procent Čechů a Češek — nejčastěji ve vyšším středním věku a se středním a vyšším vzděláním —, kteří dosáhli nadprůměrných platů a nakumulovali dostatečný majetek, aby se již nemuseli bát o své postavení. Většina této třídy patří do pětiny nejvíce vydělávajících lidí a má při zahrnutí nemovitostí majetek nad dva a půl milionu korun. Nedisponují však nijak závratnými kontakty (sociální kapitál) a jejich počítačové a jazykové kompetence jsou jen lehce nadprůměrné. To do jisté míry limituje jejich další ekonomický rozvoj.

Těmito kapitály naopak disponuje druhý typ vyšší střední třídy, který jsme nazvali *nastupující kosmopolitní třída*. Jsou to lidé často trochu mladší, bytí ne o generaci, ale v průměru o sedm let. Avšak na přelomu století — tedy v době nástupu internetu, a tím také nových kompetencí a komunikačních nástrojů pro udržování sociálních vazeb a pevnějšího zapojení Česka do západních struktur — jako kdyby to generace byla. Tato skupina lidí tvoří jen asi jedenáct procent dospělých Čechů. Má hodně kontaktů ve vyšších profesích, aktivní životní styl spojený s vyšší

kulturou, při němž se její příslušníci propojují, má vynikající ICT kompetence a je vlastně jedinou částí společnosti, v níž se většina domluví bez problémů anglicky. Je to především třída velkoměsta, na rozdíl od *zajištěné střední třídy* často zůstává bydlet v centru měst. Avšak i tato skupina má své slabiny: dostává nadprůměrné příjmy, ale vlastní menší majetek. Jestliže *zajištěná střední třída* měla obvykle vlastní splacené bydlení, u *nastupující kosmopolitní třídy* většina lidí splácí hypotéku či žije v nájmu.

Někdo by mohl říct, že se tyto dvě (vyšší) střední třídy liší jen životním cyklem a že *nastupující kosmopolitní třída* se brzy stane *zajištěnou střední třídou*. Ale podle mě tomu tak není. Věkem se tolik neliší — spíše tím, zda se vzdělávali a nastupovali do práce před klíčovým příchodem digitalizace, či po něm. Bydlí často na jiných místech. *Nastupující kosmopolitní třída* má otevřenější cestu na vrchol, je zárodkem budoucí širší české elity. Kvůli majetkové nestabilitě však řada lidí na této cestě neuspěje. Ostatně poměrně často se tato třída setkává i s problémy typu exekuce či neúspěšné hledání bytu.

Jestliže nemáme kvantitativním výzkumem zachytitelnou elitu, tak chudinu rozhodně ano. Třída, kterou jsme nazvali *strádající*, protože *postrádá* všechny typy společenských kapitálů, tvoří asi osmnáct procent české populace. Jde o nedostatečně kvalifikované lidi, kteří jsou nezaměstnaní, patří mezi nízkopříjmové pracující, či to „doklepali“ do důchodu, aniž by získali majetek, kontakty či modernější typy kompetencí. Většina z nich má mobilizovatelné úspory menší než deset tisíc korun. Obvykle neznají nikoho z vyšších profesí a okolo dvou třetin z nich ve svém okolí nemá člověka, který by jim poradil s právními a finančními záležitostmi. Někdo této třídě říká *prekariát* — ten je však podle chápání Guye Standinga³ spíše třídou lidí nestabilní práce. Taková mezi českými *strádajícími* také existují, ale jsou v ní i lidé, kteří mají stabilní, ale velmi špatně placenou práci.

Není asi žádné překvapení, že třetina z těchto lidí v posledních letech čelila nezaměstnanosti, čtvrtina exekucím a skoro pětina ztratila bydlení a nemohla najít nové. Častěji žijí v chudších částech republiky

postižených sociálními problémy. Třeba v Karlovarském a Ústeckém kraji tato třída tvoří až čtvrtinu populace. Členové *strádající třídy*, která nemá příjem, majetek, kontakty ani kompetence využitelné v moderním světě, jsou nejčastěji starší, ale nachází se mezi nimi i hodně mladých, kteří z českého vzdělávání vycházejí zcela nepřipraveni.

Zatím jsme popsali zhruba polovinu české populace, z níž třetina je zajištěná či připravená proniknout do společensky nejvyšších pater a osmnáct procent silně strádá. Kdo tvoří zbytek? Jsou to tři zajímavé varianty nižší střední třídy.

První je *tradiční pracující třída* — dala by se nazvat také jako *modré límečky*, ačkoli už ne vždy pracuje manuálně. Každopádně jde o lidi z tradičnějších profesí či řemeslníky, kteří mají většinou solidní příjem (v posledních letech jim patrně stoupal) i nadprůměrný majetek (získali ho už v minulosti a žijí často mimo velká města, kde se s nadprůměrným příjmem dá ušetřit). Mají však velmi malý sociální kapitál — neznají právníky, lékaře, IT specialisty ani další vyšší profese a nemají nikoho, kdo by jim radil v právních či finančních věcech. Neumějí příliš jazyky a část z nich si nevěří ani u počítače. Nežijí si špatně, ale jejich potenciál založit si ze své živnosti prosperující firmu či jinak vystoupat do vyšší střední třídy je omezený. Své kapitály zřejmě mění v době konjunktury z příjmu na majetek (investice do domu a podobně), díky němuž se pak mohou uskrovnit v době recese. K lepší mobilitě by této střední třídě pomohlo, kdyby se v českém odborném vzdělávání učily i věci mimo ústřední obor — právě jazyky, ICT a podobně. Uvědomují si to, a proto pro své děti často chtějí vyšší vzdělání.

Druhá nižší střední třída — nazvali jsme ji *ohroženou třídou* — je do jisté míry opakem té první. Tito lidé častěji pracují ve službách a ve větších městech, proto mají lepší kontakty, umějí lépe s výpočetní technikou a podobně. V kapitalismu však uvízli v profesích či pozicích, které jsou podřízené a málo placené. Často sem mimochodem patří ženy, jejichž plat neodpovídá tomu, co vystudovaly a umějí, a na to doplácují při rozpadu manželství. Jsou to lidé, kteří nenaplnili svůj vzdělanostní potenciál, protože žijí v chudších obcích či je srazilo exekuce a další problémy. Je to

třída lidí, kteří mají nejhorší mezigenerační mobilitu. Část z nich si myslí, že se mají hůře než jejich rodiče — což je v ostatních vyšších i nižších středních třídách velmi výjimečné. Pokud má česká demokracie měkký podbríšek, který se může silně rozbolet s další ekonomickou krizí, je to právě i tato *ohrožená třída*, která stojí v ústraní nablýskaného světa služeb a prosperity. A není malá — patří sem okolo dvaceti dvou procent Čechů a Čechů.

Poslední nižší střední třída je zřejmě typická pro postkomunistický svět. Říkáme jí *třída místních vazeb*. Jsou to lidé — obvykle vyššího či vyššího středního věku, žijící na venkově —, kteří mají dům a velmi rozsáhlou sociální síť lidí, kteří jim mohou s něčím pomoci: ať už jde o řemeslníky, nebo o profese jako lékaři a právníci („sousedův synátor“). Jinak ale disponují malým příjmem, malým kulturním kapitálem a usazeným životním stylem, kvůli němuž byste je odhadovali spíše na nejchudší část společnosti, neumějí jazyky ani zacházet s moderními technologiemi. Ale kombinace vlastněné nemovitosti a lokálních vazeb je ve společnosti zakotvuje. Tato třída se zřejmě zmenšuje — dnes má podobnou kombinaci kapitálů zhruba dvanáct procent dospělých. Nikdy už asi ve společnosti nebudou stoupat, ale dokud urbanizace a modernizace zcela nezničí vazby českého venkova a menších měst či je nepostihne exekuce a ztráta domu, nebudou ani výrazně klesat.

Proč má přemýšlení o společnosti, které popisuje nové třídy, smysl? Protože ukazuje, že neexistují pouze chudí, středně příjmoví a bohatí, ale že dimenze společnosti jsou složitější. Politické postoje a životní spokojenost a aspirace se neřídí zdaleka jenom číslem na účtu, ale rovněž pocitem jistoty vlastní pozice, pocitem docenění a nadějí, že mohu dál růst. Proto se velmi liší i postoje jednotlivých tříd.

Například *zajištěná střední třída* a *nastupující kosmopolitní třída* se v lecčems shodují: nesklouzávají k populismu, věří institucím, jsou spokojené, sekulární a výrazně prozápadní. Lidé z *nastupující kosmopolitní třídy* jsou ovšem výrazně otevřenější migraci, jsou liberálnější v otázce menšin a jejich přizpůsobení se tradicím, více se zabývají stavem životního prostředí, nebojí se nepředvídatelnosti globalizace a jejího

vlivu. A není to jen věkem! Tyto rozdíly mezi oběma vyššími třídami nalézáme, i když se zabýváme pouze jejich příslušníky ve věku třiceti až čtyřiceti let. Jedna třída zkrátka čerpá svou sílu z úspěchu v lokální ekonomice (jakkoli závislé na členství Česka v západních strukturách) a druhá z možností, které nabízí ekonomika globální.

Zajímavé jsou také rozdíly v chudších dvou třetinách společnosti. Celkově nejskeptičtější a nejautoritářštější je *strádající třída*. V různých otázkách s ní však tvoří „koalice“ i jiné třídy. Například *ohrožená třída* s ní sdílí nedůvěru v politiku, sklon k jistým formám populismu, negativní hodnocení polistopadového vývoje, důraz na snížení nerovností a malý zájem o politické dění. Obě třídy se tedy shodují ve věcech vycházejících z frustrace z fungování kapitalismu a místní ekonomiky.

Tradiční pracující třída se *strádající třídou* sdílí vyšší nedůvěru v globalizaci a migraci a velkou nedůvěru vůči menšinám. *Třída místních vazeb* je pak silněji národovecká a v něčem tradiční. Ve věcech víry v Boha a dodržování hodnot desatera se potom *strádající třídě* v jejím ateismu paradoxně nejvíce blíží lidé z *nastupující kosmopolitní třídy*.

V něčem se naopak shodují tři segmenty nižší střední třídy a od-
děluje se chudá *strádající třída*. To je případ vzdělanostních aspirací. Vysokoškolsky vzdělané děti si přeje mít zhruba polovina příslušníků *tradiční pracující třídy*, *ohrožené třídy* i *třídy místních vazeb*, ale jen kolem třiceti procent lidí ze *strádající třídy*, kteří kvůli životu v chudých regionech a nízkému sociálnímu i kulturnímu kapitálu okolo sebe nemají příběhy úspěchu dosaženého vzděláním, a nepřisuzují mu proto takovou důležitost. To se rovněž promítá v menších vzdělanostních úspěších jejich dětí — okolo čtyřiceti procent z nich nezískalo ani maturitu. Nejvyšší vzdělanostní aspirace mají samozřejmě oba segmenty vyšší střední třídy.

Podobné je to u vnímání demokracie. Za nejlepší způsob vlády ji považuje šedesát procent lidí ze *zajištěné střední třídy* a *nastupující kosmopolitní třídy*, čtyřicet až čtyřicet pět procent segmentů nižší střední třídy a jen okolo třiceti procent ze *strádající třídy*. Problém přitom není v tom, že by nižší třídy byly výrazně autoritářštější, jak občas vyznívá

z odsuzujících popisů některých skupin voličů. Postoj, že autoritativní vůdce může být za některých okolností lepší než demokracie, prochází třídami napříč. Tento typ soft autoritářství a důrazu na politickou efektivitu ve složitém světě oslovuje i část vyšších středních tříd. Rozdíl je v míře rezignace — lidé z nižších tříd totiž výrazně častěji říkají, že pro lidi, jako jsou oni, je jedno, zda demokracie je, či není.

Trochu se však liší v tom, v čem jsou nespokojení. *Ohrožená třída* sdílí s chudinou ekonomickou nespokojenost, *tradiční pracující* — tedy *modré límečky* — zase pocit, že nemohou ovlivňovat dění ve své obci a státu. Zde se tedy projevuje, že jedni jsou chudí a druzí nemají sociální kapitál.

A podrobnější analýza ukazuje rovněž další věc. I v rámci jednotlivých společenských tříd důvěra v demokracii výrazně závisí na tom, zda člověk zažil sociální problémy. Lidé, kteří se v posledních deseti letech potýkali s exekucemi, ztrátou bydlení či dlouhodobou ztrátou práce, věří prospěšnosti demokracie výrazně méně než ti, kteří tyto zkušenosti nemají. A platí to i při kontrole současného příjmu, majetku, sociálních kontaktů, kulturního a lidského kapitálu, věku a regionu. Střet se sociálním systémem a právním státem v Česku souvisí s nedůvěrou v demokracii jako takovou.

Asi nepřekvapí, že Miloše Zemana volila v prezidentském duelu s Jiřím Drahošem menšina lidí ze dvou (vyšších) středních tříd. Není už však tak samozřejmé, že Zeman jasně vyhrál ve všech ostatních čtyřech segmentech. Ve třech segmentech nižší střední třídy zhruba o patnáct procentních bodů. A mezi *strádající třídou*, která k volbám chodí nejméně, poměrem zhruba 75 ku 25.

A to může být pointa našeho zkoumání. Nová sociální štěpení společnosti se samozřejmě projevují i v politice. Zkušenost se sociálními problémy, rezignace na sociální mobilitu a úspěch souvisejí s nedůvěrou v demokracii, instituce a elity, čehož využívají politici, kteří se proti institucím a elitám vymezují, ačkoli český prekariát zdevastovali jejich přátelé z exekutorského a věřitelského byznysu. O těchto problémech je

potřeba mluvit, abychom si je zpřítomnili. A z twitterových válek mezi příslušníky *zajištěné střední třídy* a *nastupující kosmopolitní třídy* o politické a kulturní detaily je třeba vyhlédnout do světů *tradiční pracující třídy*, *ohrožené třídy* i *třídy místních vazeb*. Jeden politický subjekt, který to — byť cynicky píárově — dělá, v nich má podporu sahající až k pětatřiceti procentům.

Rizika popírání chudoby

Už jste to jistě také slyšeli. Chudých lidí je v Česku devět procent, což je nejméně v Evropě. Máme nejmenší nerovnosti, které se navíc neprohlubují. Domácnosti nejsou příliš zadlužené, je nízká inflace i nezaměstnanost. Zároveň dáváme velké prostředky na sociální ochranu. Neustálé stížnosti části obyvatel tak musí být důsledkem pomýlení, rovnostářského dědictví komunismu či obecně stěžovačné povahy nás Čechů.

Tak lze jen s malou nadsázkou popsat příběh, který přijala po ekonomické krizi za svůj část novinářské obce i expertů. Politická pravice na něm postavila kampaň do voleb v roce 2013. Příběh později obrousil své hrany, je však v českém veřejném prostoru stále přítomen. Ať už jde o často sdílené přesvědčení, že nedůvěra v demokracii je dána tím, že jsme takříkajíc zapomněli na Masaryka, že ostrážitost vůči Evropské unii způsobily *fake news* o pomazánkovém másle a že skepse části Čechů se dá zlomit dokazováním, že za komunismu bylo hůře.

Všechny tyto argumenty mají nějaký reálný základ. Nabízí se však otázka, proč různé části společnosti propadají skepsi a nedůvěře v instituce se zcela různou intenzitou? Proč pokles důvěry v Evropskou unii, demokracii, média a politiku v krizových a pokrizových letech nejvíce zasáhl právě chudší regiony a chudší část společnosti? Nezabavujeme se náhodou neustálým vysvětlováním, že žijeme v nejlepším z dosavadních světů, odpovědnosti za snahu žít v tom nejlepším z možných?

Po lékařích chceme zpravidla přesnou diagnózu, a ne aby nám vyprávěli o tom, jak moc trpěli v minulosti jiní pacienti. Je tedy namístě odvyprávět příběh o „neexistující“ chudobě znovu a do takových podrobností, které umožní pochopit, proč se některé části české společnosti cítí zapomenuté a ohrožené.

Pokud by existovala soutěž o nejnesmyslnější a nejvíc zatemňující ukazatel v ekonomice a sociologii, *relativní příjmová chudoba* by ji nejspíš opanovala se suverenitou oštěpaře Jana Železného. Chudých je podle ní v Česku jen zhruba devět procent, tedy nejméně v Evropě — protože ve zbylých státech je to průměrně sedmáct procent. Tuto informaci

slyšíme co půl roku. A často na ni navazují další analýzy o tom, že čeští důchodci jsou výrazně méně chudí než třeba ti švýcarští.

Zcestovalému člověku to intuitivně nesedí. Vidí, že jsme zhruba na úrovni nejrozvinutějších států postkomunistického světa a těch chudších ze Západu. A má pravdu. Statistika je tu zavádějící. V čem je problém?

Eurostat považuje za příjmově chudé lidi žijící v domácnostech s příjmem do šedesáti procent národního mediánu. V Česku je ta hranice okolo jedenácti tisíc u samostatně žijícího člověka a dvacet tři tisíc u domácnosti dvou rodičů a dvou malých dětí. To je dost ostrá hranice — vyšších je většina individuálních důchodů i příjem, který dvěma lidem s dětmi zajistí minimální mzdy. Hlavně je však hranice po zohlednění rozdílů v cenách zhruba dvakrát nižších než v západním světě. Příjmově chudý Němec, Nizozemec a Švéd je tedy životní úrovní podobný středně příjmovému Čechovi.

Ukazatel příjmové chudoby má i další mouchy. Například vychází z příjmu před exekucemi. Kdyby byl počítán realisticky z příjmu po exekučních srážkách, chudých by hned bylo dvanáct až třináct procent. Zároveň ukazatel zahrnuje jen pravidelné příjmy — nelze tedy srovnávat české a západní důchodce, protože ti čeští mají pravidelný příjem z důchodového systému (většinou pár stovek či tisíc nad hranicí chudoby) a často nic navíc, kdežto západní důchodci mívají více naspořeno a nainvestováno, a jsou tedy chudí jen zdánlivě.

Hlavní potíž je však zmíněná nesmyslnost mezinárodního srovnávání. V roce 2012 Eurostat vypočítal příjmovou chudobu z mediánového příjmu na úrovni celé Evropské unie a po zohlednění rozdílných cen (v paritě kupní síly) dospěl k závěru, který mnohem více odpovídá zkušenosti našeho zcestovalého člověka. Příjmově chudých Evropanů bylo dvacet čtyři procent, v Česku třicet procent. Ze starších členů Evropské unie za námi skončily Řecko a Portugalsko. Po Slovinsku jsme si vedli nejlépe z nových a postkomunistických zemí Unie.

Možná si říkáte, že je to detail. Jeden nešťastný ukazatel. Ale měření se odráží ve slovech a ta ovlivňují přístup k chudým. Příjmovou chudobou pravicoví politici mnohokrát obhajovali svou (a)sociální politiku. Pohled do databáze Newton ukazuje, že v médiích je i v posledních pěti

letech používána mnohonásobně více než jiné, smysluplnější míry chudoby.⁴ Paradoxní pointou pak je, že tato příjmová chudoba většinou roste, když populace bohatne. Zvyšuje se totiž mediánový příjem a z něj počítaná hranice chudoby — a do ní spadne více lidí, i když se mají lépe než předtím. To se nyní děje v Česku a lze to očekávat i nadále. V době konjunktury tak můžeme stále častěji slyšet výroky typu „do chudoby se propadlo okresní město“ a v době krize jsme zase uklidňováni falešnými ubezpečováními, že se nic neděje.

Toto uspokojení či zděšení je umocňováno i tím, že řada lidí chápě čísla o počtu chudých či nerovnostech chybně jako tvrdá data. Dočtete se například, že Česko má nejmenší příjmové nerovnosti, protože jeho takzvaný Gini koeficient je jen 0,22, kdežto deset dalších zemí dosahuje 0,24. Ve skutečnosti jsou však podobné údaje zjišťovány výzkumem SILC, v němž u nás v dnešní době statistikům odpoví jen každý druhý oslovený. Všechna čísla o nerovnostech a chudobě jsou tedy nanejvýš přibližná.* Navíc skutečné nerovnosti podceňují. Zejména proto, že výzkum vůbec nepokrývá bohaté cizince, nebo naopak lidi, kteří žijí na ubytovnách, v azylových domech či se extrémně často stěhují. V jiných státech jsou podmínky tohoto výzkumu mírně odlišné — malé rozdíly mezi jednotlivými zeměmi a pohyby v číslech tedy vůbec nemá smysl řešit.

No dobře, řeknete si. Naše společnost sice trpí jistou mírou chudoby, která je možná i vyšší, než si nalháváme. Ale další zmíněné věci přece platí: inflace je nízká, zadlužení domácností malé a nerovnosti omezené. Avšak bohužel i tady se při bližším pohledu pozitivní obraz

---

* Výzkum osmi až devíti tisíc domácností provádí Český statistický úřad. Jde o jedno z nejlepších šetření v České republice, ale má své limity. Domácnosti jsou vybírány náhodně ze seznamu bytových domácností, nedostanou se tedy do něj lidé bez domova, bydlící v institucích (domovy důchodců, azylové domy) či ve většině ubytoven. Účast je na rozdíl od sčítání nepovinná a návratnost se pohybuje okolo padesáti až pětapadesáti procent. Domácnosti se do výzkumu zapojují po dobu čtyř let, což může vést k tomu, že z něj častěji vypadnou ty s problémy v bydlení a nestabilní. To vše spolu se započítáváním příjmu před exekucemi může vést k podcenění chudoby v České republice.

rozpadá.

U inflace není v Česku problém její výše, ale struktura. Mezi lety 2005 a 2017 vzrostly v Česku ceny o 27 procent, což není o moc více, než je evropský průměr. Ceny potravin však podle Eurostatu stouply o 40 procent, ceny léků a dalších výdajů v oblasti zdraví o zhruba 60 procent a ceny bydlení také o 60 procent a od roku 2017 dál raketově rostou. Tyto takzvané povinné výdaje domácností stoupají výrazně rychleji, než je v Evropě běžné. Chudší domácnosti na ně přitom dávají poměrově větší část svého rozpočtu — inflace u nich tedy „krade“ více.

S tím souvisí i zmíněné příjmové nerovnosti. Ty jsou v Česku opravdu relativně nízké (nejbohatší desetina domácností bere asi pětinásobek toho, co nejchudší desetina), a hlavně nerostou. Pokud však počítáme nerovnosti v příjmu, který lidem zbude po odečtení částky nezbytné na základní zajištění bydlení, jídla a zdraví, tak vidíme v posledních patnácti letech výrazný nárůst nerovností způsobený právě strukturou inflace.

Počítejme například, že nezbytné výdaje jsou jen ty na potraviny, bydlení a zdraví, a navíc za ně nemusíte utrácet jako průměrná česká domácnost — ale na úrovni šedesáti procent průměrné české domácnosti. V příjmu nad toto velmi přísně stanovené minimum měla v roce 2005 nejbohatší desetina Čechů zhruba pětkrát více než nejchudší desetina. Dnes už je to zhruba sedmkrát tolik. Chudí si totiž v tomto „skutečném příjmu“ polepšili zcela minimálně, bohatí zbohatli o téměř padesát procent.

Možná právě tento jev stál v době ekonomické krize za sporem „ulice“ a části expertů, kteří jí říkali: „Na co si stěžujete, vždyť zdražování neprobíhá a nerovnosti se nezvětšují?!“ Jenže si stěžovali právem — inflace byla zlodějkou v domácnosti chudých, jak to nazval ekonom Daniel Münich. S růstem cen bydlení a v posledním roce znovu i potravin je problém struktury inflace a jejího dopadu na chudé opět na stole.

Rovněž u zadlužení se ďábel skrývá v detailu. České domácnosti mají velmi malý dluh vůči HDP. Ale podle výzkumů jsou u nás oproti dalším zemím střední a východní Evropy či Balkánu častěji zadlužení lidé žijící ve vyloučených lokalitách. A našich osm set tisíc lidí v exekuci

odpovídá stavu země procházející obrovskou recesí. Podobně na tom bylo například Finsko v polovině devadesátých let,⁵ kdy ztratilo třináct procent HDP a skoro pětina Finů byla nezaměstnaná. U nás ještě mnoho let po krizi doplácí takřka desetina dospělé populace na neregulovaný systém půjček, jejich drahé vymáhání a nepřístupné oddlužení.

Nejpřehlíženější českou nerovností je však nerovnost majetková. V Česku jsou jen rozdíly v hodnotě vlastněných nemovitostí 1,5násobně vyšší než nerovnosti příjmové.⁶ A k tomu navíc přibývají rozdíly v úsporách a dalším majetku. Majetková nerovnost je mnohem nebezpečnější než ta příjmová. Místo motivace totiž vede k reprodukci chudoby a betonování společenských pozic. Příjem do jisté míry odpovídá vaší snaze, ale u nemovitostí jde hlavně o to, zda a kolik jste jich zdědili a nakolik vám mohou rodiče s jejich splácením pomoci. A to zejména tehdy, pokud ceny bytů stoupnou do výše, kdy si je velká část mladých lidí nemůže dovolit, a nájmu je málo. Optika bydlení pak zcela mění pohled na příjmy — brát patnáct tisíc korun a žít ve vlastním v malé obci se dá snést, mít tentýž plat a bydlet v městském nájmu je smrtící.

Jaký je tedy skutečný obrázek chudoby v Česku? Relativně málo lidí u nás trpí chudobou extrémní, ale hodně je chudobě na dohled. Zhruba čtvrtina domácností si nemůže dovolit nenadálé výdaje ve výši deset tisíc korun. Mohou zapomenout na velké životní strategie či cestování do zahraničí, které zbytek společnosti považuje za součást polistopadových svobod. Žijí v riziku zadlužení. Řada skrytých mechanismů — jako zmíněná struktura inflace, penalizující systém exekucí či velké odvody z málo placené práce — dlouho potichu pracovala proti nim.

Led, po němž bruslí, je navíc v Česku relativně tenký. Vyprávíme si příběh o nenapravitelných „nepřízřusobivých“, který nám pomáhá si chudobu obhájit jako cosi kulturně daného. Ano, máme tu spoustu vyloučených a rezignovaných lidí, kteří se propadli do trvalé chudoby. Zároveň je však podle výzkumů sledujících domácnosti v čase velká část české chudoby nárazová. Lidé se do chudoby propadají, vracejí se nad hladinu, aby s dalším cyklem či nečekanou událostí opět ztratili dech.

Proč to tak je? Výzkumy Medianu i Českého statistického úřadu ukazují, že propadu do chudoby výrazně napomáhají události jako rozvod, dlouhodobá nemoc a někdy také narození dítěte a odchod na mateřskou. To jsou věci, které ve společnosti budou existovat vždy. Ale přece jen jsme v něčem specifictí. Systém sociálního zabezpečení totiž v Česku selhává ve včasné pomoci. Takřka nevyužívá dávky okamžité pomoci, díky nimž si člověk v problémech může udržet nájemní bydlení, prakticky nenabízí dluhové a právní poradenství ani sociální asistenci rodičům v problémech. Naši „strategii“ je čekat a pomáhat, až když přijde skutečný průšvih. Samoživitelky necháváme spadnout do azylových domů, dluhové pasti sklapnout, děti z problémových rodin odebíráme do ústavní a náhradní péče. Mimo jiné je však tento přístup řádově nákladnější. Ústavní péče pro jedno dítě stojí od šedesáti do osmdesáti tisíc korun měsíčně, azylový dům pro samoživitelku dvacet pět až třicet tisíc. Přitom včasný zásah by pomohl za zlomek ceny.

I když to tak může vypadat, výše řečené není litaní nad bezútěšným stavem. Příjmy chudší části populace v posledních pěti letech stoupaly. Počet lidí, kteří si nemohou dovolit hradit nenadálé výdaje, klesl z krizových čtyřiceti dvou na dvacet čtyři procent. Strašák zastírané chudoby se však může s další krizí vrátit. Do té doby bychom si měli definitivně uvědomit několik věcí.

Předně: chudoba v Česku je skrytá. Jsme na tom dobře v často medializovaných, ale nesmyslných ukazatelích, jako je příjmová chudoba. Zároveň proti českým chudým hrají všechny možné skryté jevy — od struktury inflace přes exekvovanost až po velké nerovnosti v majetku. Ale to není jediný důvod, proč máme sklon chudobu přehlížet.

Specifikem Česka je velká regionální nerovnost. Na Ústecku a Karlovarsku trpí ve srovnání s bohatými kraji chudobou více než čtyřnásobný počet lidí. Ve státech srovnatelné ekonomiky a velikosti jsou rozdíly mezi regiony většinou menší. Chudoba v Česku je rovněž výrazněji, než je evropský průměr, závislá na dosaženém vzdělání a oproti Evropě se také více vyskytuje mezi matkami samoživitelkami a samostatně žijícími důchodci. Jelikož chudé jsou ty regiony a části společnosti, s nimiž